

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਦਾ ਸਥਾਨ

ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ,

ਪੋਸਟ-ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,

ਡੀ. ਏ. ਵੀ. ਕਾਲਜ, ਅਬੋਹਰ-152116

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀਤਵ ਮਮਤਾ ਦਾ ਬੋਧਕ ਹੈ; ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਮਹਾਨਤਾ, ਨਿਰਸਵਾਰਥਤਾ, ਕਸ਼ਟ ਸਹਿਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਮਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।ⁱ

ਪੂਰਬ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਰਖਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਪਤਨੀ ਹੈ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਉਹ ਮਾਂ ਹੈ।ⁱⁱ

ਔਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਿਤ ਵਿਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਔਰਤ ਦੀ ਨਿਰ-ਸੁਆਰਥਤਾ, ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨ ਦੀ ਅਦਭੁੱਤ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਗੁਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਾਇਲ ਸਨ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਇਕ ਸਤਿਕਾਰਤ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸਦਾ ਹੀ ਸਮਾਜੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ, ਉੱਨਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼-ਪੂਰਤਨਤਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਮਾਜ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜਾਂ

ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ। ਪੂਰਬੀ ਔਰਤ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਔਰਤ ਪਰਦੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੂਰਬੀ ਔਰਤ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਜਦ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੌਣ ਗਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਣ ਠੀਕ, ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕੋਈ ਇਕ ਸਮਾਜ ਦੂਜੇ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਹਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ, ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿਆਰ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਹਨ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ 18 ਜਨਵਰੀ 1900 ਨੂੰ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ-

ਹਰੇਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਸੁਚੇਤਨ ਅਤੇ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧੀਤਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਤਰ ਨਿਹਿਤ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਉਹ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।ⁱⁱⁱ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੁਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਵਜ੍ਹਾ ਦੋਸ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਅਤੇ ਜਟਿਲ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਆਸ਼ਾਜਨਕ ਮਾਰਗ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਇਸਤਰੀਅਤਾ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਕੇਵਲ ਉਸ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਾਚਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਾਖਿਆਤ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਓਤਪੋਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਂ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਮਾਂ ਬਣਨ ਲਈ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਪੱਲਾ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਿਆਹੁਤਾ

ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸੁਖਮਈ ਅਉਧ ਹਛਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਔਰਤ ਦੇ ਸਮਰਪਣੀ ਸੁਭਾਅ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਹੀ ਘਰ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੱਛੜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਕਦੇ ਪੱਛੜਦੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਤ-ਸਤ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਆਂਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੀ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ-

ਸਾਡੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਐਨੀਆਂ ਵਿਦਵਾਨ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਅਧਿਕ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ। ਹਰ ਔਰਤ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮਰਦ ਪੁੱਤਰ ਵਰਗਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।^{iv}

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਹੀ ਮਰਦਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹਰ ਮਰਦ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਸਮਾਨ ਸਮਝੇ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੇ ਨਾਰੀ-ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਉਠਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਚਿਰ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਬਰਾਬਰਤਾ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸਨਮਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਔਰਤ ਖਿਡੌਣੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਇਹੀ ਸਭ ਤਲਾਕ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਰਦ ਔਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦਾ ਝੁਠਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਕਾਮੁਕ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਰਦ ਪਹਿਲਾਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਝੁਕ ਕੇ ਕੁਰਸੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਛਿਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ--

‘ਦੇਵੀ ਜੀ! ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹਨ।’

ਉਹ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਸਹਿਤ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਖਰ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਦੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਮਰਦ ਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਸ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ? ਔਰਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਕਿਉਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ? ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ

ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ-

‘ਅਸੀਂ ਇਸਤਰੀ ਹਾਂ ਜਾਂ ਪੁਰਖ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਾ ਸੋਚ ਕੇ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਾਨਵ ਹਾਂ; ਜੋ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣ ਲਈ ਜਨਮੇ ਹਾਂ।

v

ਸਵਾਕੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਅਕਸਰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਇਕ ਤਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਜਾਤੀ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਹ ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਆਪਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕਨ ਔਰਤ ਸੁਖੀ, ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਨੀਚ, ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ, ਆਟੇ ਦੀ ਚਿੜੀ, ਕਾਮ-ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਮਾਤਰ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਰਕਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸ ਦੇ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਸਰੂਪਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉੱਤਰਦਾਈ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਇਕੋ-ਜਿਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਹਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕੋ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਹਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਦੰਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਉਚੇਰੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਉੱਚ-ਸਮਾਜਕ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਔਰਤ ਹੋਵੇ, ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬੱਚਾ। ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹਨ-

Let, every man and woman and child, without respect of caste or birth, weakness or strength, hear and learn that behind the strong and the weak, behind the high and the low, behind every one, there is that Infinite soul, assuring the infinite possibility and the infinite capacity of all to become great and good. Let us proclaim to every soul.....“Arise, awake and stop not till the goal is reached.”^{vi}

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਨੂੰ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਆਪਣੇ ਪਿਛੜੇਪਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਔਰਤ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਜਗਤ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉੱਚੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਦਵਾਨ, ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਾਹਸੀ ਔਰਤਾਂ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਸਨ-

ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਯਤਨ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਮੱਠ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ।
ਇਸ ਮੱਠ 'ਚੋਂ ਗਾਰਗੀ ਅਤੇ ਮੈਤਰੇਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅਧਿਕ
ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।^{vii}

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿਓ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਫਿਰ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਣਗੀਆਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕੀ ਸੁਧਾਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਮਰਦ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਾਣ-ਵਿਹੂਣੇ, ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਵਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰ-ਸੁਆਰਥ ਅਤੇ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ

ਲੋੜ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ 'ਦਲੇਰ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਵੀ ਪਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧਕੇ ਦਲੇਰੀ ਭਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵੀ ਹੈ।

ਇਹ ਦਲੇਰੀ ਭਰੇ ਕੰਮ ਔਰਤਾਂ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਬੱਸ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ, ਬਰਾਬਰੀ, ਭਰੋਸਾ ਅਤੇ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਸਾਥ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਕੁਮਾਰੀ ਨਿਵੇਦਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹਾਂਗੇ-

‘ਪੰਜ ਸੌ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਜੇਤੂ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜ ਸੌ ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਮਾਤਰ ਕੁੱਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਪੰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।^{viii}

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

-
- i ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਸਾਹਿਤ, ਅਦਵੈਤ ਆਸ਼ਰਮ, (ਮਾਇਆਵਤੀ) ਕਲਕੱਤਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਸੰਸਕਰਨ-1, ਖੰਡ-1, ਪੰਨਾ-311
- ii ਉਗੀ, ਖੰਡ-10, ਪੰਨਾ-363
- iii ਉਗੀ, ਖੰਡ-8, ਪੰਨਾ-55
- iv ਉਗੀ, ਖੰਡ-10, ਪੰਨਾ-216
- v ਉਗੀ, ਪੰਨਾ-219
- vi The complete works of Swami Vivekananda, Advaita Ashrama, Calcutta, vol- 9, Part- 4, Page- 351
- vii ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਸਾਹਿਤ, ਅਦਵੈਤ ਆਸ਼ਰਮ, (ਮਾਇਆਵਤੀ) ਕਲਕੱਤਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਸੰਸਕਰਨ-1, ਖੰਡ-4, ਪੰਨਾ-318
- viii The master as I saw him, Sister Nivedita, Udbodhan office, Calcutta, 1977, Page- 260